

НАУКОВИЙ
ВІСНИК

ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Рік заснування 1996

Випуск 154

Правознавство

Збірник наукових праць

**Чернівці
“Рута”
2002**

Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 154: Правознавство. - Чернівці: Рута, 2002. – 116 с.

Naukovy Visnyk Chernivetskoho Universitetu: Zbirnyk Naukovykh Prats. Vyp. 154: Jurisprudence. – Chernivtsi: Ruta, 2002. – 116 s.

У випуску на основі врахування новітніх досягнень юридичної науки, узагальнення правозастосовної практики, вітчизняного і зарубіжного досвіду висвітлюються проблеми теорії та практики різних галузей права, сформульовані практичні рекомендації законодавцю щодо вдосконалення чинного законодавства, а також працівникам правоохоронних органів по застосуванню конкретних норм права в умовах перехідного суспільства.

Для науковців, викладачів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, студентів, працівників правоохоронних і правозастосовних органів.

The issue on the base of the newest achievements of legal science, law application practice, domestic and foreign experience touches upon the problems of theory and the practice of the various law branches, there are formulated practical recommendations to the legislator on the development of the legislation currently in force, as well as to the employees of law-protecting bodies on the application of the concrete norms of law in the circumstances of transitional society.

It can be used by scientific employees, teachers of institutions of higher and secondary specialized education, students, employees of law-applying and law-protecting bodies.

Редколегія випуску: доктор юрид. наук, проф. **Пацурківський П.С.** (наук. редактор), доктор юрид. наук, проф. **Воронова Л.К.** (перший заст. наук. редактора), доктор юрид. наук, проф. **Георгіца А.З.** (заст. наук. редактора), доктор юрид. наук, проф. **Козловський А.А.** (заст. наук. редактора), канд. юрид. наук, доц. **Корчак Н.М.** (відповідальний секретар), доктор юрид. наук, проф. **Гришук В.К.**, доктор юрид. наук, проф. **Козюбра М.І.**, доктор юрид. наук, проф. **Кузнєцова Н.С.**, доктор юрид. наук, проф. **Луць В.В.**, канд. юрид. наук, доц. **Якимчук М.К.**

Збірник входить до переліку видань ВАК України

Свідоцтво Міністерства України у справах преси та інформації

№ 2158 серія КВ від 21.08.1996 р.

Загальнодержавне видання

ISBN 966-568-528-7

Рекомендовано до друку Вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Адреса редколегії випуску “Правознавство”:

Україна, 58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2, національний університет, кафедра конституційного, адміністративного і фінансового права, тел. (03722) 2-38-06

E-meil: oleg@chdu.cv.ua

© Чернівецький університет, 2002.

Підписано до друку 5.12.2002 р. Формат 60x84/8. Друк офсетний. Папір офсетний.

Умовн. друк. арк. 12,6. Обл. - вид. арк. 13,5. Зам. 081-п. Тираж 150 прим.

Друкарня видавництва “Рута” Чернівецького національного університету.

58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

ДО ПИТАННЯ ПРО АВСТРІЙСЬКУ ВІЙСЬКОВУ АДМІНІСТРАЦІЮ БУКОВИНИ (1774-1786 рр.)

Приєднання Буковини до Австрії було типовим прикладом зовнішньої політики абсолютної монархії. Суть її відверто висловив прусський король Фрідріх II: "Подобається... якась країна: так захопи її, якщо маєш для цього засоби. Потім завжди знайдеш історика, який доведе справедливість твоєї битви, і юриста, який обгрунтує твої вимоги" [7, с.49]. При Віденському дворі Буковину вподобали після першого поділу Польщі і включення до складу австрійських земель Галичини. А вже 31 серпня - 3 вересня 1774 р. Австрія окупувала край, скориставшись ослабленням Порти в російсько-турецькій війні 1768-1774 рр. Це було зроблено фактично зі згоди Росії, оскільки Катерина II була переконана, що Царгород ніколи не змириться із втратою [2, с.313-314].

Цісар Йосиф II не розглядав приєднання Буковини як великий успіх австрійської політики, а як "необхідність". Під нею розумілося "заокруглення кордонів" Австрії з метою забезпечити стратегічне сполучення між Галичиною і Семигородом. Водночас Буковина розглядалась, за словами державного канцлера Кауніца, і "як ключ до Молдови у стратегічному русі на Константинополь" [11, S. 563; 4, с.4]. Відразу ж після окупації на Буковині була запроваджена тимчасова військова адміністрація, яка діяла до 1 лютого 1787 р.

Військовий характер адміністрації цього періоду визначався як тим, що вона безпосередньо підпорядковувалась Придворній військовій раді у Відні та Генеральному командуванню Галичини і Володимирії у Львові, так і тим, що адміністративні посади посідалися винятково військовими. Край спочатку називався "Чернівецьким генералатом", "Галицьким прикордонним генералатом", "Буковинським дистриктом". Лише з травня 1775 р. за новою австрійською провінцією утвердилась офіційна назва -Буковина [4, с.114-115; 6, с.85]. До завдань військової адміністрації належали, перш за все, влаштування кордонів, організація управління, проведення реформ з метою поступового включення приєданого краю до політичного та економічного механізму австрійської монархії.

Перший голова військової адміністрації на Буковині генерал-майор Сплєні, який безпосередньо здійснював і окупацію краю, початок своєї адміністративної діяльності датує 1 вересня 1774 року, тобто днем прибуття до Чернівців. Формальне ж призначення на цю посаду він отримав 24 жовтня 1774 р. і посідав її до 6 квітня 1778 р. Барон Габріель Сплєні фон Міхальд походив із протестантської родини з Верхньої Угорщини. Здобувши освіту у єзуїтській гімназії та Терезіанській лицарській академії, зробив досить успішну військову кар'єру. Завершив її комендантом фортеці Ольмюц у званні фельдмаршала - лейтенанта. Помер 1 квітня 1818 р. у віці 84 р.

Сплєні належить продуманий попередній проект військового впорядкування Буковини від 10 грудня 1774 р. Ще виразніше свідчить про його організаторську діяльність в краї залишений ним "Опис Буковини" ("Beschreibung der Bukowina"), опублікований окремим виданням у 1893 р. Й.Полеком. Через 100 років перша частина "Опису Буковини" видана українською мовою (з передмовою і коментарем О.Д.Огуя і М.М.Сайка). Першочерговим завданням Сплєні було визначення і зміцнення кордону, що і було в основному зроблено в жовтні 1774 р. А з 16 по 19 листопада відбулось виставлення прикордонних стовпів з австрійським орлом [3, с.5].

Однак, як пише Й.Полєк, Сплєні визнав первісну лінію кордонів надто близькою від Чернівців, Серету і Сучави, від прямої вулиці зв'язку між Семигородом і Галичиною. Тому з дозволу Галицького командування відбулось відповідне переміщення військ [9, S. XII - XIII]. Тим часом з 1 лютого 1775 р. розпочались австро-турецькі переговори щодо передачі Буковини, які завершилися 7 травня 1775 р. укладенням в Царгороді окремої конвенції. Порта визнала приєднання до Австрії краю між Дністром, Покуттям, Угорщиною і Семигородом. В заголовку турецького тексту конвенції фігурувала й сама назва краю -Буковина [4, с.115].

В ході переговорів появилось "історико-правове обгрунтування" приєднання Буковини до Австрії. Австрійський амбасадор у Царгороді барон Тугут вимагав Буковину на підставі того, що вона

за часів Галицько-Волинської держави належала до Галичини, яка вже входила до Австрії. 12 травня 1776 р. у Константинополі було підписано попередню угоду, а 2 липня 1776 р. у селі Баламутівка укладено австро-турецьку конвенцію про демаркацію кордонів⁹. 12 жовтня 1777 р. генерал Сплєні приймав у Чернівцях присягу буковинців на вірність Австрії [13, S. 11].

За цих умов на перший план вийшли питання про устрій краю і способи управління ним. В основі планів перевлаштування Буковини спочатку була ідея перетворення краю у військову прикордонну зону з проведенням там строкового навчання селян і формування вздовж турецького кордону прикордонної міліції з місцевого населення. Однак до практичного втілення цієї ідеї так і не дійшло, хоча спроби робились. Перша з них відбулась у 1779 р., а вже в наступному році Йосифу II довелося взяти до уваги зростаючу еміграцію й оголосити звільнення від рекрутства на 50 років (Rekrutierungsfreiheit). Остаточно Йосиф II відмовився від цього плану лише у 1786 р. [15, S. 84].

Конкретні пропозиції щодо організації військового управління краєм були викладені Сплєні в II розділі його "Опису Буковини". Безперечно, що цей проект увібрав у себе і погляди багатьох інших керівних учасників приєднання Буковини до Австрії. За проектом очолити управління краєм мав генеральний консул, наділений значними правами у військових, адміністративних, господарських і судових справах. У його розпорядження передбачався досить великий на той час апарат чисельністю понад 30 осіб. У рукописі окремо визначається склад виборних установ як нижчих ланок влади, очолюваних офіцерами. Головним напрямком роботи апарату, на думку Сплєні, повинно було стати своєчасне донесення вищих розпоряджень до населення і контроль за їх виконанням [9, S. 72-116].

Адміністративні реформування на Буковині відбувались досить повільно, особливо в нижчих ланках управління, безпосередньо пов'язаних з населенням. Деякий час зберігався старий адміністративний устрій, використовувались старі чиновники. Досить детальний опис "попереднього правління" краєм залишений Г. Сплєні. Так, територія площею 10482 кв. км із 4 містами, 222 селами і 52 "присілками" і з населенням 14650 сімей (біля 75 тис. осіб) ділилася на 2 цинуги (повіти). Чернівецький повіт очолювався старостою, а Сучавський - ісправником. Повіти поділялись на околиці, очолювані намісниками. В кожному з них було по 2 збирачі податків (зло-

таші). В селах владою були сільські старости (двірники), що мали у своєму розпорядженні 1-3 підстарост (ватаманів).

Повітовим керівникам підпорядковувались по 3 писарі (логофети) та до 80 судових служителів: биранив, умблаторів, арнаугів. Так, "у Чернівецькому цинугі, - пише Сплєні, - є 40 биран або піших судових служителів, 1 капітан, 30 умблаторів -кінних судових служителів, якими керує їх ватаг, або лейтенант, та 10 арнаугів, щось на кшталт крайової міліції, очолюваних своїм чаушем або капралом". Прикордонна та митна служба в краї покладалась на капітана, 4-х віце-капітанів та кавалеристів-прикордонників (каларашів).

За винятком арнаугів, які щомісячно отримували по 5 флоринів і не платили податку, весь цей адміністративний персонал утримувався за рахунок безкінечних зборів з населення. Можливість наживи була настільки очевидною і значною, що посади купувались на аукціоні на 2-3 роки. Лише окремі з цих посад мали чітко визначене державне завдання, яке полягало у "вибиванні" податків та юрисдикції.

Після приєднання Буковини до Австрії деякий час описаний Сплєні адміністративний устрій продовжував існувати. Залишались на посадах і старі чиновники. Так, ісправником у Сучаві залишався Ілля Кірсте, старшим двірником у Молдавсько-Кимполунзькому околі -Ангелакі [1, с.35]. Зміни почалися з того, що у Чернівцях та Сучаві були утворені директоріати, очолювані військовими (директорами). Деяко пізніше, у 1783 р. директоріати були створені у Сереті та Вижниці. Чітко визначилась структура дистриктів. На початку 1783 р. у Чернівецькому та Сучавському дистриктах було по 7 околиць, які об'єднували відповідно 110 і 133 населених пункти [14, S. 34].

Подальше вдосконалення системи управління краєм пов'язане з діяльністю генерала Енценберга, який очолював крайову військову адміністрацію з 1 квітня 1778 р. по 1 листопада 1786 р. Барон Карл фон Енценберг належав до старовинного тірольського роду. Народився у 1725 р. Розпочавши у 1749 р. військову службу кадетом, дослужився до звання фельдмаршал-лейтенанта. У 1792 р. вийшов у відставку. Помер 25 травня 1810 р. у Германштадті. Під час приєднання Буковини до Австрії Енценберг командував 2-м волоським прикордонним полком у Семигороді. У 1777 р. отримав звання генерал-майора. Як голова військової адміністрації Буковини Енценберг направив цілий ряд доповідних

записок австрійському урядові і галицькому генеральному командуванню у Львові, де відобразилось становище населення Буковини і містились конкретні пропозиції щодо реформ [6, с.399].

Ось як виглядала адміністрація краю після прибуття Енценберга до Чернівців. Його найближчим заступником став військово-польовий комісар Лоппич. Була створена крайова канцелярія, в якій обов'язки ад'ютанта Енценберга і голови виконував обер-лейтенант Беденс. До канцелярії належали також волоський секретар Міхалакі, протоколіст Бродовський, канцелярист Ленц, волоський перекладач Бредетич, польський перекладач Войцикович, практикант Штамберг. Касу канцелярії (крайову касу) вели касир-лейтенант Капеді та рахівник Бегерман. Юридичну справу очолював штабс-аудитор Орландіні, якому підпорядковувались кілька чиновників канцелярії та 2 дистрикт-аудитори (один - у Чернівцях, а другий - в Сучаві). Серед чиновників канцелярії зустрічаємо також прізвища реєстратора Фогеля, рахівника Ерендорфа, польського перекладача Аарона, румунського писаря Балади та інших. Директором Чернівецького дистрикту був обер-лейтенант Адлер, ісправником Сучавського дистрикту - Кірсте, старшим двірником Русько-Кимполунзького околу - Бірбул, а старшим двірником Молдавсько-Кимполунзького околу - Ангелаки. Загалом на утримання крайової канцелярії та 2-х дистриктних директоратів передбачалися витрати 15274,40 флоринів на рік [14, S. 36-37].

Окремої згадки заслуговує питання про управління містами. Громади Чернівців, Сучави, Серету і Вижниці хотіли вважатися міськими. Але Сплєні визнав право на це тільки за Чернівцями і Сучавою. Управління Чернівцями було доручене міській управі на чолі з виборним головою. Перші вибори до неї відбулися 7 травня (у відповідності з інструкцією придворної ради від 25 серпня 1785 р.). До складу управи були обрані В. Паладій (голова), Г.Димитрович, Т.Попович, Й.Гемпель та Н.Фолькер (радники) [5, с. 90].

Період військової адміністрації збігся зі значними реформами в масштабах усієї Австрії. Але, як пише А.Жуковський, "не завжди... офіційні розпорядження виконувала місцева адміністрація, що перебувала під впливом поміщиків". Найбільшими були Гурмузакі, Стурдза, Бальш, Фльондор та інші. З 1801 р. радником крайової адміністрації (з ініціативи самого Йосифа II) став боярин Василь Бальш. До цього він 13 листопада 1780 р. був акредитований при Придворній військовій раді у Відні як "перший представник Бу-

ковини". Через нього румунські бояри передали австрійському урядові грамоту, в якій висловлювали свою вірність цісареві і домагалися прав для боярських родин [16, S. 10].

Але вже тоді австрійський уряд докладав зусиль щодо заміщення посад крайової адміністрації та повітових директоратів вихідцями з інших коронних земель. "Добрий вибір чужих суб'єктів на заміщення цих місць, - зазначав Йосиф II, - принесе набагато швидше добрий результат, ніж якби... управляли мазили чи інші місцеві управлінці, особливо родом з Молдавії" [8, S. 36]. Причому, Йосиф II передбачав перетягувати на Буковину переважно цивільних службовців. Так, у 1784 р. для здійснення монастирської реформи на Буковині з Семигороду як податковий чиновник прибув Йозеф Бек. Він привіз із собою ряд чужоземних господарників і лісничих.

У серпні 1786 р. Йосиф II прийняв рішення про зміну статусу Буковини і впровадження в ній цивільного управління. Вона була приєднана до Галичини як 19-й округ. Першим старостою окружної управи у Чернівцях став обер-директор буковинських державних і духовних маєтків Йозеф Бек. Як перехідна форма правління військова адміністрація виконала свої завдання: влаштувала і зміцнила кордони, упорядкувала відносини між станами, поліпшила судочинство, заклала основи для піднесення освіти і реформування релігійних справ, а загалом підготувала ґрунт для переходу до цивільного управління.

Список літератури

1. **Габріель фон Сплєні.** Опис Буковини / Пер. з нім., передмова і коментар О.Д.Огуя, М.М.Сайка. - Чернівці: Рута, 1995.
2. Див.: **Дружинина Е.И.** Ключук-Кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение). - М.: Изд-во АН СССР, 1955.
3. **Жуковський А.** Історія Буковини. Частина друга після 1774 р. -Чернівці: Вид. спілка "Час", 1993.
4. **Масан О.** Ім'я зродилося у шумі лісу. Коли і як з'явилася назва нашого краю // Буковинський журнал. -1991. - № 1.
5. **Масан О.** Старі Чернівці на рубежі епох, культур, цивілізацій. -Вітання з Чернівців - Gruss aus Czernowitz. - Чернівці: Вид. спілка "Час", 1994.
6. Споконвічна українська земля. Зб. док. і матеріалів. - Ужгород: Карпати, 1990.

7. **Шедивы Ярослав.** Меттерних против Наполеона. Пер. с чешск. -М.: Междунар. отношения, 1991.
8. **Bidermann H.** Die Bukowina unter osterreichischen Verwaltung. 1775-1875. – Wien, 1876.
9. General Spleny's Beschreibung der Bukowina. (Herausgegeben von Dr. Johann Polek. - Czernowitz: Pardini, 1893.
10. **Kaindl R.F.** Geschichte des Bukowina. Drittes Abschnitt: Die Bukowina unter der Hersehalt des osterreichischen Kaiserhauses (Seit 1774). - Czernowitz, 1898.
11. **Kann R.A.** Ideengeschichtliche Bezugspunkte des Aussenpolitik Maria Theresias und ihrer Sohne (1740-1792). - In: Osterreich in Europa des Aufklarung. Internationale Symposion in Wien 20-23. Oktober 1980. - Bd. I. - Wien: Verlag des sterr. Akademie der Wissenschaften, 1985.
12. Див.: **Polek J.** Die Erwerbung der Bukowina durch Oesterreich. -Czernowitz: Pardini, 1889.
13. **Polek J.** Die Huldigung des Bukowina am 12 Oktober 1777. -Czernowitz: Pardini, 1902.
14. **Polek J.** Bukowina zu Anfang des Jahres 1783. - Czernowitz: Pardini, 1894.
15. **Safran J.** Die Rumanen in der Bukowina (1775-1825). - Diss. - Wien: Un-t, 1936.
16. **Wagner R.** Das Parlamentarismus und nationale Ausgleich m der ehemals osterreichischen Bukowina. - Milchen: Verlag der Súdostdeutsche, 1984.

Стаття надійшла до редколегії 7.04.2002 р.

M.V. Nykyforak

TO THE QUESTION ABOUT AVSTRIAN MILITARY ADMINISTRATION OF BUKOVINA

Summary

In ckause the basic aspects of the Austrian military administration on Bukovina, its structure and functions are opened.